

Meest kwetsbare landbouwers uit armoede halen, **LIVE-project in Rwanda**

Verbetering van het leven van de meest kwetsbare landbouwers door multidimensionale steun - het LIVE-project

Het LIVE-project³, dat in de periode 2017-2021 door ADA-APROJUMAP is uitgevoerd, bood multidimensionale steun aan ongeveer 1.200 kwetsbare huishoudens op het platteland in het zuiden van Rwanda om hen uit de extreme armoede te halen. LIVE gaf deze Zeer Kwetsbare Landbouwers (ZKL, 381 gezinnen) steun in natura in de vorm van kleinvee (geiten en konijnen) en materiële benodigdheden voor landbouw, vee, waterinfrastructuur en huisvesting. Het bood ook opleidingssessies aan in agro-ecologische praktijken, veeteelt, inkomensgenererende activiteiten, voeding en hygiëne, evenals individuele psychosociale steun.

Om met de beschikbare middelen zoveel mogelijk gezinnen te bereiken, bood ADA-APROJUMAP gemakkelijk navolgbare oplossingen aan, zodat ook de Niet-Ondersteunde Landbouwersburen van de begunstigden (NOL, ~6.000 gezinnen) deze oplossingen kunnen toepassen en dus indirect van het LIVE-project kunnen profiteren.

Bovendien stelt LIVE, met het oog op een goede navolgbaarheid verbeterde landbouw-/veeteeltpraktijken minder intensieve steun voor aan verscheidene Minder Kwetsbare Landbouwers (MKL, 761 gezinnen), waarbij vooral opleiding wordt aangeboden.

LIVE streeft ernaar een impact te hebben op verschillende socio-economische dimensies van al deze verschillende soorten landbouwers (ZKL, MKL en NOL), en wil een duurzamere omgeving creëren. LIVE wil de voedselzekerheid, voeding en gezondheid verbeteren, diversificatie en een hoger inkomen aanmoedigen om de weerstand tegen crisissen te versterken, het welzijn en het gevoel van eigenwaarde verbeteren, gendergelijkheid en empowerment van vrouwen bevorderen, bodemdegradatie voorkomen/bodembehoud te bevorderen, en de totstandkoming van een solidaire gemeenschap ondersteunen (sterk geïnspireerd door de ATD quart monde-filosofie).

³ LIVE staat voor "Lutte Intégrée contre la Vulnérabilité et l'Exclusion".

Grootschalige enquête onder huishoudens met een controlegroep, kwalitatieve en satellietgegevens om de impact van LIVE te beoordelen

Om de aan het LIVE-project toe te schrijven impact op de verschillende soorten begunstigden te meten en de onderliggende mechanismen van verandering te verklaren, werden zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens verzameld, geanalyseerd en getrianguleerd aan het begin van de interventie (nulmeting), na twee jaar (tussentijdse meting) en aan het einde van de interventie (eindmeting). De methodologie werd ontwikkeld in samenwerking met de partners.

Door middel van een representatieve steekproef (~650 respondenten) van begunstigde en niet-begunstigde landbouwers werden gegevens uit de enquête onder huishoudens verzameld. De landbouwers in de controlegroep bevonden zich buiten de interventiedorpen, maar waren in hoge mate vergelijkbaar met de doelgroep van de interventie voor het project. Deze aanpak maakt het mogelijk om (i) het verschil tussen de twee groepen - de begunstigde groep en de controlegroep - en (ii) het verschil tussen de perioden binnen dezelfde groep te beoordelen. Het combineren van deze twee verschillen - tussen groepen en tussen perioden - levert het netto-effect van LIVE op de begunstigden op (aan LIVE toe te schrijven effecten). Met andere woorden, de verandering die ook zonder LIVE zou zijn opgetreden, wordt eruit gehaald. Gegevens over huishoudens werden verzameld tijdens persoonlijke interviews door een getraind enquêtesteam met behulp van tablets (de vragenlijst was ontwikkeld op basis van de meest recente literatuur, uitwisseling met de betrokken stakeholders en vervolgens gecodeerd op SurveyCTO).

Er werden focusgroepdiscussies met begunstigten en niet-begunstigten (~150 respondenten) en interviews met ngo-medewerkers gehouden om een beter inzicht te krijgen in de onderliggende mechanismen van de impact van het project. Bovendien kon dankzij deze focusgroepen beoordeeld worden in welke mate niet-begunstigten verschillende van de door het project bevorderde praktijken overnamen, en konden de mechanismen geïdentificeerd worden die het bereik vergemakkelijkten of belemmerden. Er werd ook digitale apparatuur gebruikt om de meest relevante elementen van de focusgroepdiscussies te verzamelen om een efficiënte informatie-uitwisseling binnen het evaluatieteam mogelijk te maken.

Satellietgegevens werden geanalyseerd om de impact van LIVE op het bodembehoud te meten, en dus op de weerbaarheid van de begunstigde dorpen tegen ernstige klimaatschokken (bv. zware neerslag).

Alle bevindingen werden getrianguleerd met de monitorgegevens van de ngo's en besproken via talrijke uitwisselingen met de partners.

LIVE heeft het leven van kwetsbare landbouwers aanzienlijk verbeterd in de verwachte impactdimensies, en heeft bijgedragen tot bodembehoud

Uit de evaluatie blijkt dat de combinatie van verschillende soorten steun (psychosociale steun, opleiding en materiële steun) de gewenste impact op het gebied van voedselzekerheid, weerbaarheid en het milieu heeft bevorderd, en ook zorgden voor economische -en genderemancipatie van de begunstigden aan het einde van het project.

De aanpak van LIVE is relevant geweest voor het bereiken van een duurzame impact om verschillende soorten kwetsbare landbouwers te helpen

De multidimensionale aanpak - materiaal, opleiding en psychosociale steun - heeft gedurende vijf jaar geholpen om zeer kwetsbare gezinnen uit de extreme armoede te halen.

De acties ter ondersteuning van veranderingen op de verschillende economische vlakken (landbouw, veeteelt en inkomstgenererende activiteiten) en op privégebied (hygiëne, voeding, gevoel van eigenwaarde, enz.) waren samenhangend, complementair en noodzakelijk om het leven van zeer kwetsbare groepen duurzaam te veranderen.

De intensiteit van de LIVE-steun werd aangepast aan elk type begunstigde (ZKL en MKL), waardoor de steun in deze context zinvol is en een groter aantal mensen kan bereiken, zelfs met beperkte middelen.

LIVE heeft een breed en aanzienlijk impact gehad op de voedselzekerheid, de economische situatie, de weerbaarheid en het welzijn van Zeer Kwetsbare Landbouwers (ZKL)

De voedselhoeveelheid is aanzienlijk verbeterd; zo at 90% van de begunstigde vrouwen tijdens het magere seizoen ten minste twee maaltijden per dag, wat zonder LIVE slechts 49% zou zijn geweest.

De voedseldiversiteit is aanzienlijk toegenomen; zo heeft 52% van de huishoudens nu een voldoende mate van voedseldiversiteit⁴, wat zonder LIVE slechts 18% zou zijn geweest.

Het percentage huishoudens met ernstige voedselonzekeerheid is sterk gedaald⁵. Dit aantal bedraagt nu 29% en zou zonder LIVE 74% zijn geweest.

De kans dat een ZKL onder de armoedegrens (1,25 USD/dag) terechtkomt, is dankzij LIVE aanzienlijk afgenomen (42% nu, tegen 50,2% zonder LIVE).

De weerstand tegen crisissen is aanzienlijk verbeterd. ZKL kunnen nu beter sparen en lenen via de vrijwillige spaar- en leenvereniging (*Voluntary Saving and Loans Association*) die door LIVE wordt gepromoot. Tijdens de covidcrisis was een groter deel van de ZKL in staat spaargeld en krediet te gebruiken om de crisis het hoofd te bieden.

Indicatoren van welzijn en gevoel van eigenwaarde zijn aanzienlijk toegenomen. Vandaag is meer dan 80% van de ZKL tevreden met hun levensomstandigheden; dit zou 31% zijn zonder LIVE. ZKL voelen zich minder eenzaam en hebben meer vertrouwen in hun vermogen om de armoede te overwinnen.

De hygiënische gewoonten zijn positief veranderd dankzij de diverse verbeteringen in de infrastructuur en de horizontale steun die door LIVE is verleend.

LIVE had ook een positieve impact op het leven van Minder Kwetsbare Landbouwers (MKL) dankzij de gevolgde opleidingen, hoewel deze impact kleiner was dan bij de ZKL's

De voedselhoeveelheid en -diversiteit zijn aanzienlijk toegenomen en de voedselonzekeerheid is afgenomen. Het percentage vrouwen dat tijdens het magere seizoen ten minste twee maaltijden per dag eet is nu 76%, terwijl dat zonder LIVE 53% zou zijn geweest. 34% van de MKL heeft een bevredigende voedseldiversiteit, terwijl dat zonder LIVE 22% zou zijn geweest.

De kans dat een MKL onder de armoedegrens (1,25 USD/dag) terechtkomt, is dankzij LIVE aanzienlijk afgenomen (40% nu, tegen 46% zonder LIVE).

MKL zijn ook beter bestand tegen crisissen dankzij een groter vermogen om te sparen en te lenen.

Hoewel LIVE geen steun in natura heeft verleend, hebben de MKL enkele door LIVE aangemoedigde verbeteringen van de infrastructuur overgenomen en aldus de hygiënische omstandigheden verbeterd.

⁴ Household Diet Diversity score (HDDS score van 4), Swindale & Bilinisky (2006).

⁵ Household Food Insecurity Access Scale (HFIAS), Croates (2017).

Niet-Ondersteunde Landbouwers (NOL) zijn begonnen een aantal praktijken toe te passen door LIVE aangemoedigd en hebben een aantal belangrijke veranderingen ervaren in hun welzijn en in bodembehoud

Er was communicatie gericht naar niet-gesteunde landbouwers, met name op het gebied van agro-ecologische praktijken en toegang tot water. Dit had kleine maar significante effecten op hun welzijn en op het behoud van de bodem, maar (nog) geen impact op hun economische situatie of voedselzekerheid.

Het ontbreken van significante economische en voeding impact voor niet-begunstigen door imitatie van gemakkelijk reproduceerbare oplossingen zou het belang kunnen aantonen van opleiding die nodig is om sommige technieken correct toe te passen, alsmede het belang van multidimensionale steun; of gewoon het feit dat het meer tijd vergt om resultaten te bereiken.

LIVE heeft de sociale integratie van kwetsbare gezinnen bevorderd en tot meer solidariteit binnen de gemeenschap geleid

Meer dan 5.000 mensen zijn betrokken bij solidariteitsacties die door LIVE sterk worden aangemoedigd. Ook al zijn er enkele coördinatieproblemen, deze activiteiten dragen bij tot de integratie van de meest kwetsbare gezinnen in de gemeenschap.

Dankzij LIVE hebben zeer kwetsbare personen nu vaker contact met anderen. Zelfs tijdens de covidcrisis waren ze, omdat ze goed op de hoogte waren van het gepaste gedrag, relatief minder gealarmeerd door de situatie en minder geïsoleerd dan de rest van de gemeenschap.

De lokale comités van LIVE en de vrijwillige spaar- en leenverenigingen die door LIVE worden aangemoedigd, zijn twee plaatsen die duidelijk bijdragen tot wederzijdse hulp en integratie.

LIVE heeft bijgedragen tot de invoering van verantwoorde milieupraktijken in de gesteunde gemeenschappen en heeft een aanzienlijke impact gehad op bodembehoud

Dankzij LIVE produceren en gebruiken meer mensen biologische goederen - zaden, kunstmest (compost, mest) en biopesticiden.

Meer mensen passen agro-ecologische praktijken toe. Dit leidt tot een beter gebruik en behoud van water en tot minder bodemerosie. Daarom zijn de gesteunde dorpen beter bestand tegen klimaatrisico's, zoals blijkt uit de analyse van satellietbeelden.

LIVE heeft gendergelijkheid en empowerment van vrouwen binnen huishoudens en gemeenschappen bevordert

De gesteunde vrouwen hebben een betere toegang tot land en zijn nu meer betrokken bij productieve en sociale activiteiten dan de niet-gesteunde vrouwen.

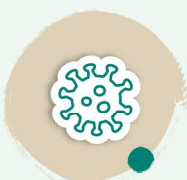
Op basis van een index die de gelijkheid van mannen en vrouwen meet, is er onder de begunstigde huishoudens meer waardering voor de status van vrouwen binnen het gezin en de gemeenschap. Begunstigde vrouwen nemen actiever deel aan besluitvormingsprocessen in het huishouden en de gemeenschap.

De waargenomen veranderingen zijn over het algemeen duurzaam en de outreach kan in de toekomst worden voortgezet

LIVE heeft de mentaliteit en het gedrag van de begunstigten op economisch, sociaal en privévlak veranderd, wat heeft geleid tot een aanzienlijk effect op verschillende socio-economische dimensies. De veranderingen zullen waarschijnlijk constant blijven of zelfs versterkt worden naarmate mensen blijven deelnemen aan solidariteitsactiviteiten (bijvoorbeeld spaar- en leenverenigingen). Ze blijven ook de uitwisseling van kennis over landbouw, veeteelt en hygiëne binnen de gemeenschappen bevorderen, via een netwerk van begunstigten en *peer coaching*.

De *outreach* zou ook kunnen verdergaan, aangezien de impact van veel van de gemakkelijk herhaalbare praktijken op het veld zichtbaar zijn. Er kan echter enige opleiding en/of materiële steun nodig zijn om, althans op korte termijn, effecten op economisch gebied te bereiken.

Relatief gezien hebben de begunstigten van LIVE minder geleden onder de covidcrisis

De begunstigten voelden zich minder getroffen door de crisis, met name omdat ze toegang bleven houden tot de door het project verstrekte landbouwmiddelen (zonder aanzienlijke prijsstijgingen), dankzij de uitwisseling van informatie over het juiste gedrag, en dankzij de psychologische steun die ze ontvingen van de LIVE-medewerkers en via het nieuwe solidariteitsnetwerk.

Begunstigten deelden mee dat ze, indien nodig, hun spaargeld en toegang tot krediet gebruikten om de crisis het hoofd te bieden, terwijl niet-begunstigten bezittingen verkochten of geen middelen hadden om deze crisis het hoofd te bieden.

De quasi-experimentele opzet (vergelijking van begunstigde en controlegroepen doorheen de tijdsperiode) was geschikt om de omvang en het belang van de door het project teweeggebrachte veranderingen kwantitatief te beoordelen; de kwalitatieve gegevens vulden de analyse aan, om de onderliggende mechanismen van verandering te helpen begrijpen.

ADA-APROJUMAP ontwikkelde een efficiënt, effectgericht MEAL-systeem voor monitoring, verantwoording en leerdoeleinden. De gegevens en de opzet van dit systeem maken het echter niet mogelijk het netto-effect van het project te meten, d.w.z. het deel van de verandering dat zonder LIVE niet zou zijn opgetreden.

De gebruikte steekproefstrategie maakte een kwantitatieve meting van het effect op de begunstigten (ZKL & MKL) en op hun burens (NOL) mogelijk, en steekproefgrootte bleek voldoende om zelfs kleine effecten op te sporen.

Satellietgegevens bleken zeer nuttig voor de beoordeling van de milieueffecten van LIVE. Niettemin was triangulatie van de resultaten met kwalitatieve informatie en gegevens uit enquêtes onder huishoudens noodzakelijk om tot zinvolle interpretaties te komen.

Het betrekken van de partners bij het nadenken over de methodologie en bezoeken aan het veld zijn goede methodes voor het ontwikkelen van een relevante, realistische en pragmatische aanpak op het terrein, die tegelijkertijd wetenschappelijk nauwkeurig is. Bovendien zorgde dit ervoor dat het LIVE-team voortdurend leerde over methodologische aspecten, en het evaluatieteam over de lokale context en het project zelf.

GRANTEED WAX JULIUS HOI'GRANTEED WAX

Zeer kwetsbare landbouwers blijven steunen via een multidimensionale en behoeftegerichte aanpak, waarbij de nadruk blijft liggen op het bevorderen van solidariteit

De volgende aanbevelingen uit de impactevaluatie zijn nuttig voor zowel de partnerorganisaties als voor de bredere sector van organisaties die de meest kwetsbare mensen ondersteunen.

- 1) Blijf de meest kwetsbare huishoudens benaderen en ondersteunen** volgens het *Leave No One Behind* principe, en dus bijdragen tot SDG #1⁶.
- 2) Blijf de begunstigden met multidimensionale en transversale projecten ondersteunen** om de gewenste effecten in termen van eigenwaarde, empowerment en solidariteit te bereiken, maar ook om hun leefomgeving te verbeteren, hun armoedeniveau te verminderen en de voedselzekerheid te vergroten (en zo bij te dragen tot SDG #2⁷). Armoede wordt vaak beoordeeld in termen van financiële middelen en toegang tot goederen en/of productiemiddelen. Armoede is echter multidimensionaal, waarbij psychologische en sociale dimensies een belangrijke rol spelen. Verbetering van de situatie van de achterblijvers vereist derhalve een multidimensionale aanpak.
- 3) Blijf de verschillende types begunstigden - de "left behind" en de iets minder kwetsbaren - verder aanspreken door een project op verschillende niveaus aan te bieden** (intensieve steun aan de meest kwetsbaren minder intensieve en kortere steun aan de huishoudens die enige capaciteit hebben om enkele gemakkelijk herhaalbare praktijken te repliceren). Solidariteit is ook een drijfkracht voor de overdracht van de door LIVE bevorderde praktijken. Het is ook een drijfkracht van integratie en veerkracht, en het maakt duurzame effecten mogelijk. Deze solidariteit stimuleert het delen van kennis, de toegang tot goederen en materialen, en spaargewoonten.
- 4) Praktijken die gemakkelijk door de omgeving van de begunstigden kunnen worden overgenomen en die weinig investeringen vergen, moeten verder worden bevorderd om het bereik van het project te vergroten.**
- Kennisuitwisseling moet worden aangemoedigd** via directe begunstigden, maar ook via lokale autoriteiten, om de effecten van imitatie te vergroten onder een bredere bevolking dan die waarop het project zich rechtstreeks richt. De resultaten tonen de kracht van imitatie, vooral wanneer de resultaten zichtbaar zijn bij degenen die de (goede) praktijken toepassen (in hygiëne, landbouw, bodembehoud, veeteelt). Mensen met de wil om ernaar te handelen, terwijl ze over bepaalde middelen beschikken, zijn in staat om wat ze waarnemen in praktijk te brengen. Ze doen dat nog beter wanneer ze enige begeleiding krijgen.
- 5) Ontwikkel verder een op RBM (Results-Based Management) gericht MEAL-systeem**, en organiseer een workshop met het ADA-APROJUMAP-team om na te gaan welke methodes die tijdens deze impactevaluatie zijn gebruikt (steekproefkader, soort vragenlijsten, berekening van bepaalde indicatoren, soort gegevensanalyse, enz.) relevant zijn voor het MEAL-systeem van het nieuwe programma.
- 6) Deel de resultaten van het LIVE-project** met de internationale en lokale actoren van de ontwikkelingssamenwerking, waaronder de lokale autoriteiten, in Rwanda.
- 7) Gezien de uitstekende resultaten van dit project zou het interessant zijn om met internationale ontwikkelingspartners en lokale autoriteiten in Rwanda na te denken over een eventuele schaalvergroting van het project** (een groter interventiegebied, met een groter aantal begunstigden). Eén van de succesfactoren is de nabijheid van de lokale uitvoerende partner tot de sterk kwetsbare bevolking. Daarom moet zorgvuldig worden nagegaan hoe schaalvergroting enkele van de belangrijkste parameters voor het succes van een dergelijk programma zou veranderen.

⁶ Sustainable Development Goal, Duurzame ontwikkelingsdoelstelling #1 (beëindiging van armoede).

⁷ SDG #2 (geen honger).

© ADE